

УДК 327.3

ВПЛИВ МІЖДЕРЖАВНИХ ГРУП І ОБ'ЄДНАНЬ НА УНІВЕРСАЛЬНИЙ МУЛЬТИЛАТЕРИЗМ СУЧАСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Костянтин Поліщук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна, тел.. (032) 239-41-32,
e-mail: kostjazou@yahoo.com*

Проаналізовано процеси формування у міжнародному середовищі різноманітних груп, альянсів, клубів, форумів держав світу та їхній вплив на вирішення актуальних глобальних проблем у контексті універсального мультилатерального характеру сучасної міжнародної системи. Розглянуто особливості інституціоналізації окремих міждержавних об'єднань, формування так званого “G-світу” (*G-world*), плюралізації системи акторів світової політики, зростання ролі країн що розвиваються при виробленні і реалізації міжнародно-політичних рішень. Дослідження здійснено на основі аналізу структур провідних міждержавних груп і є особливо актуальне з огляду на загострення проблематики “Північ–Південь” та необхідність реформування наявних механізмів прийняття глобальних політичних рішень у сучасному світі.

Ключові слова: мультилатеризм, глобальне урядування, “G-світ”, G8, G20, G77, проблематика “північ–південь”, коаліції *ad hoc*, універсалізм, плюралізм.

Упродовж останніх років ми є свідками тенденції відмежовування багатьох держав від вирішення проблемних питань у рамках кооперативного та універсального мультилатеризму (на базі ООН) та звернення їх до дещо ефективніших та “ексклюзивних” інструментів глобального урядування у формі так званих міжнародних груп, клубів. Такі угруповання держав, як G8 (“Група восьми”) чи G20 (“Група двадцяти”), з року в рік стають щоразу впливовішими майданчиками для обговорення актуальних міжнародних питань, підносячи відтак своє значення відносно такого універсального форуму, як ООН. У відповідь на відчутний дефіцит ефективності та гнучкості наявних структур глобального урядування впродовж останніх років у межах та паралельно до мультилатеральних інституцій розвинулись нові, часто неформальні міждержавні угруповання та альянси, кількісне зростання яких дає підстави говорити про формування так званого “G-світу” (*G-World*), де групи держав (так звані G’s) перетворюються на ключових акторів міжнародних відносин. Такі процеси, щоправда, несуть загрозу фрагментації глобальних питань, вирішення яких потребує універсального транснаціонального діалогу [1, с. 25].

Найяскравіше ці “групотворчі” тенденції спостерігаються у мультилатеральній системі світової торгівлі, де нові групи і форуми попри існування такого універсального гравця, як Світова організація торгівлі (СОТ), виникають як відповідь на нові вимоги і виклики до координування міжнародної економічної і фінансової системи. Незважаючи на те, що заснована 1994 р. СОТ швидко перетворилась на об’єкт антиглобалістської критики, постійний приплив нових членів (з 92-х на початку до 153-х станом на середину 2011 р.; Україна, що приєдналась 2008 р., стала 152-м членом СОТ) вказує на те, що здебільшого країни, насамперед країни, що розвиваються, пов’язують зі вступом до цієї організації отримання певних преференцій при спільному виробленні правил щодо лібералізації міжнародної торгівлі [2, с. 2].

При цьому, однак, попри діючий у СОТ «принцип “одна країна – один голос”», не можна не помітити певну асиметрію і дисбаланс при артикулюванні та імплементації цих правил на користь дещо заможніших гравців, насамперед США та ЄС. Останні швидко перетворились на основних законодавців при формуванні і розбудові світового торговельного порядку, в той час як країнам, що розвиваються, здебільшого відвели роль “реципієнтів” нових законів і правил [3, с. 72]. Незважаючи на цю асиметричність, у СОТ на початку не було сформовано блоку країн, що розвиваються, аналогічного до “Групи 77” (G77), яка з часу свого заснування у 1964 р. зуміла закріпитись у системі органів ООН і представляє інтереси країн “Півдня” (країн, що розвиваються) в рамках так званого діалогу “Північ–Південь” про створення рівноправних і справедливих міжнародних економічних відносин, встановлення нового світового економічного порядку і формування справедливого міжнародного торговельного режиму. Попри слабку інституційну структуру сьогодні вона налічує 130 держав-членів. Водночас у СОТ, де угруповання країн Півдня з самих початків карбували формат цієї організації, “Група77” не змогла закріпитись як автономний інституційний актор. Незважаючи на наявність у межах СОТ низки формальних коаліцій “південних країн”, сформованих чи то за регіональною ознакою (“Африканська група”), рівнем економічного розвитку (“Група найменш розвинутих країн” (LDC) – 32 країни, статус яких не може бути позбавлений в односторонньому порядку), чи то історичними колоніальними зв’язками (“Група держав Африканського, Карибського і Тихоокеанського регіонів”), країнам, що розвиваються, не вдалось виробити спільний фронт для цілеспрямованого відстоювання інтересів Півдня на багатосторонньому майданчику СОТ. Ця картина почала поступово змінюватись наприкінці 1990-х років. Важливою віхою у цьому процесі стало започаткування 2001 р. Доського раунду -багатосторонніх переговорів, спрямованих на вирішення торговельних протиріч між розвинутими постіндустріальними країнами і країнами, що розвиваються, та мають на меті спонукати розвинуті країни зменшити рівень протекціонізму в сільському господарстві в обмін на зустрічне зменшення тарифів на промислові товари з боку бідніших країн. Вже на наступному саміті СОТ у мексиканському місті Канкун 2003 р. в умовах блокування розвинутими державами “Доських” та лобіювання “Сингапурських”

(правила ведення конкуренції та інвестування, лібералізація торгівлі, прозорість у сфері державних закупівель тощо) питань позиція країн, що розвиваються, набула єдиного спільного формату, що перетворило Канкунський саміт на відкрите протистояння по лінії “Північ-Південь” і, зрештою, спричинило його зрив. Головну роль у провалі конференції у Канкуні відіграв широкий спонтанний альянс *ad hoc* південних країн під формальною назвою “G90”, кістяк якого склали вищезгадані фрагментовані групи менш розвинутих країн. Хоч Канкунський саміт став лише фрагментом протистояння північної і південної коаліцій держав СOT, він заклав основу та став імпульсом для створення подальших альянсів *ad hoc* по лінії цієї суперечки. До нових, перспективніших у плані ефективності та гнучкості, південних коаліцій держав зачисляють G33 і G20 (не плутати з іншою “Групою двадцяти” розвинутих держав світу і ЄС). Сформована під проводом Індонезії та Філіппін G33 (сьогодні налічує 40 країн) скеровує свою увагу насамперед на особливі інтереси країн, що розвиваються, в аграрному секторі, вимагаючи додаткового захисту для своїх “стратегічних” сільськогосподарських продуктів і вітчизняних ринків. Саме тому G33 ще позначають як “Альянс стратегічних продуктів і спеціальних захисних механізмів (SP&SSM) [4]. Значення цієї групи полягає у праві менш розвинутих країн на використання політичних механізмів задля отримання від лібералізації торгівлі переваг для свого власного специфічного розвитку.

Безперечно, найвагомішою коаліцією інтересів країн що розвиваються, яка виникла на тому ж таки саміті в Канкуні 2003 р. і відтоді стала провідницею нових “південних альянсів”, є “Група двадцяти” – G20 (налічує сьогодні понад 20 країн, отож, щоб відокремити від G20 розвинутих держав, трапляється під назвою G20+). Під проводом таких потужних держав, як КНР, Бразилія, Індія, ПАР, Туреччина, ця група виступила серйозним опонентом США та ЄС насамперед у питанні регулювання торгівлі в аграрному секторі. Члени цієї коаліції виступають за послідовну реалізацію Доських домовленостей, зменшення аграрного субвенціонування та зняття імпорتنних обмежень для аграрних продуктів в США і в Європейському Союзі. На відміну від G33, G20+ формулює свої вимоги у значно агресивнішому стилі. Об’єднані у цьому альянсі країни охоплюють 60 % світового населення, 70 % людей, залучених у сільському господарстві та репрезентують 26 % світового аграрного експорту. Той факт, що в ньому присутні держави з Латинської Америки, Азії, Африки та арабські країни тільки підсилює його визнання як голосу “Півдня” [5].

Всупереч усім песимістичним прогнозам нові коаліції інтересів не виявились блокувальними альянсами короткострокової дії. Більше того, на Гонконгському саміті 2005 р. вони, щоправда лише у режимі прес-конференції, виступили єдиним фронтом у форматі відомої під назвою G110 “великої коаліції Півдня”, в якій знайшлося місце для різноманітних альянсів країн, що розвиваються, і порогових країн. Нові “південні коаліції” не є, вочевидь, тимчасовим феноменом, а свідчать про нову фазу світових торговельних раундів, де домінування західних постіндустріальних держав все більше поступатиметься місцем більш диференційованому і збалансованому відстоюванню економічних і

торговельних інтересів. Своїми новими пропозиціями південні блоки держав відіграють активну і конструктивну роль у виробленні міжнародних торговельних правил, отож суттєво долучаються до демократизації процедури прийняття рішень у рамках СОТ. Важливу роль при цьому відіграє також активна співпраця південних країн з неурядовими міжнародними організаціями, в особі яких вони знайшли впливових союзників, які можуть чинити громадський тиск на урядові структури країн Півночі [6]. Ці інституційні і стратегічні адаптаційні процеси кардинально змінили формат переговорів у рамках СОТ, де односторонній диктат розвинутих країн чи компроміс за рахунок країн, що розвиваються, не виглядають вже таким очевидними, як вони були до того.

Щоправда, було б величезною помилкою стверджувати про цілковиту одностайність у лавах Півдня. Адже в рамках “південної коаліції” також присутні значні розбіжності інтересів. Сумніви щодо їхнього подолання в найближчому майбутньому підсилюють прогнози (здебільшого західних аналітиків, що також можна розглядати як стратегію держав Півночі), що у випадку завершення Доського раунду основні дивіденди від цього отримають такі південні держави, як КНР, Індія і Бразилія, в той час як більшість бідніших країн опиняться знову ж таки серед невдач. Такі настрої серед більшості держав Півдня підігриваються залученням провідних “південних” країн до елітарних клубів розвинутих держав, зокрема, до “Великої двадцятки” чи до ще більш ексклюзивної групи “П’яти зацікавлених сторін”, куди, окрім США, ЄС і Австралії, входять також Бразилія та Індія, через які постіндустріальні країни матимуть змогу нейтралізувати вимоги “південної коаліції”.

Якщо формування груп інтересів країн Півдня ще перебуває (принаймні в інституційному відношенні) на стадії становлення і дозрівання, то держави Півночі можна вважати першопроходцями таких коопераційних проєктів. Огляд розвитку співпраці в рамках світової економічної та фінансової системи післявоєнної доби засвідчує, що процеси формування дискусійних форумів та неформальних груп узгодження інтересів розпочались доволі рано і здебільшого виходили з ініціативи економічно розвинутих країн. Ключовими учасниками таких угруповань були США, Японія і Європейське Співтовариство. Обмеження кола членів провідними індустріальними державами надало цим групам характер “ексклюзивних клубів”. Незважаючи на переважно неформальний і дискусійний формат і відмову від оперативних чи імплементаційних інструментів, вони чинять певний вплив на структури урядування у глобальній міжнародній системі. Найвпливовішим з цих клубів є G8 - міжнародний консультаційний форум, який об’єднує уряди восьми розвинутих країн світу (інша назва – “Велика вісімка”), лідери яких регулярно зустрічаються для обговорення спільних економічних проблем і намагаються узгоджувати свою економічну політику. Ексклюзивності цьому клубу додає не лише той факт, що приналежність до нього обмежена колом економічно розвинутих держав, але й також факт позиціонування себе як ціннісної спільноти, яка базується на фундаментальних демократичних цінностях, – позиціонування себе як “клубу

демократій”, що, до речі, (з огляду на прийняття до своїх лав Російської Федерації) дає додаткові підстави критикувати G8 у застосуванні подвійних стандартів. Якщо на початкових етапах діяльності основними питаннями були трансатлантичні економічні відносини, то вже скоро глобальні претензії на домінування перекинулись на зовнішньополітичні і безпекові проблеми. Починаючи з 1990-х років на перший план виходять теми з глобалізаційного контексту та головна увага самітів остаточно зміщується на глобальні економічні й політичні справи. З допомогою якого потужного політичного та економічного арсеналу “Група восьми” може переслідувати свої претензії на глобальне урядування, стає очевидним з урахуванням того факту, що ці країни виробляють приблизно 2/3 світового ВВП, здійснюють майже половину обсягів світової торгівлі, надають 3/4 світової економічної допомоги і є найбільшим донором основних міжнародних організацій. Окрім того, в особі США, РФ, Великої Британії і Франції, в ній репрезентовані 4 з 5-ти постійних членів Ради Безпеки ООН. При всьому цьому економічному й політичному потенціалі ця група представляє лише 13 % світового населення. Саме цей аспект є головним елементом критики, а саме, що G8 претендує на глобальне лідерство, не володіючи при цьому відповідною глобальною легітимністю [7]. Критики “Великої вісімки”, насамперед прихильники антиглобалізму, звинувачують цей форум в елітарності, недостатній репрезентативності, недемократичності та економічному й політичному гегемонізмі.

Слабкою спробою опонувати G8 у світовій валютній та фінансовій політиці можна вважати створену ще 1971 р. “Групу 24-х” (G24), куди під проводом ПАР, Індії та Бразилії увійшла низка країн африканського, азіатського та латиноамериканського регіонів. G24 збирається двічі в рік щоразу перед засіданнями МВФ і Світового банку та видає свої рекомендації, які відображають бачення країн, що розвиваються, на актуальні питання світової фінансової та монетарної політики. Попри врахування окремих позицій цього форуму, його вплив на сучасні політичні процеси залишається здебільшого маргінальним.

З огляду на відсутність потужного опонента G8 з боку непередставлених там країн та зростаючу критику в недостатній репрезентативності та гегемонізмі цього клубу держав, а також на економічне піднесення у низці країн, що розвиваються, на рубежі століть почастішали спроби реформувати наявну структуру з метою перенесення формату зустрічей на більш репрезентативний майданчик. Сюди належать ініціативи розширення G8 до G8+5 “порогових країн” (КНР, Індія, Бразилія, ПАР і Мексика) або G13, які, однак, наштовхнулись на “китайську дилему” з огляду на авторитарний характер тамтешньої політичної системи і ситуацію з правами людини. Отож було вирішено започаткувати новий форум, який повніше враховуватиме інтереси як “північних”, так і “південних” країн. Такою групою стала Група двадцяти (G20, “Велика двадцятка”), яку створили у відповідь на фінансові кризи 1990-х років та зростаючу критику на адресу “Групи восьми” щодо недостатньої (регіональної) репрезентативності світового населення при виробленні

глобальної економічної та фінансової політики. Установча конференція форуму, який об'єднав уряди дев'ятнадцяти найрозвинутіших країн світу та Європейського Союзу, відбулася 15–16 грудня 1999 р. в Берліні, де було визначено, що G-20 є неформальною організацією, що об'єднує країни з різних регіонів світу і з різним рівнем економічного розвитку, а також провідні міжнародні фінансові організації (так звані Бреттон-Вудські інституції) на основі зацікавленості в колективному вирішенні найважливіших світових економічних і фінансових проблем. Важливою віхою у розвитку G20 став Вашингтонський саміт 2008 р., який, з огляду на світову економічну кризу, започаткував формат зустрічей на рівні глав держав та урядів. Ця група держав репрезентує приблизно 90 % світового ВВП, 75 % світової торгівлі і, що відрізняє її від G8, представляє 67 % світового населення. Отже, “Група двадцяти” є сьогодні найрепрезентативнішим форумом з-поміж усіх інших неформальних угруповань, тим більше, що об'єднує країни з різним рівнем економічного розвитку та з різними культурами [1, с.37].

Особливе значення відводиться G20 як форуму формування консенсусу між постіндустріальними і пороговими державами, а також залучення останніх до спільної відповідальності за стабільність світової економіки. З іншого боку, залишається незрозумілим, наскільки цей новий клуб зможе докластись до посилення плюралізму при прийнятті міжнародно-політичних рішень. Сьогодні ми спостерігаємо радше тенденцію, коли всі ініціативи G20 практично повністю перегукуються з пропозиціями, виробленими у форматі G8.

Паралельно з процесами ширшого залучення країн Півдня відбувається інтенсифікація клубної співпраці в лавах самих “південних” держав. На відміну від здебільшого ідеологічних альянсів 1960–1970-х років останніми роками провідні країни Півдня перетворили формування партнерств і коаліцій на стратегічний вектор своєї зовнішньої політики. Метою такого нового південного мультилатерізму є перерозподіл влади у глобальних питаннях на користь блоку країн що розвиваються. Яскравим прикладом такого альянсу є тристороннє партнерство між регіональними лідерами Індією, ПАР і Бразилією в рамках так званого “Форуму для діалогу IBSA” або G3. Цей форум засновано 2003 р. у м. Бразилія. В установчій декларації країни-учасниці посиляються на фундаментальні цінності демократії, свободи і прав людини, що мало на меті дещо відмежуватися від низки інших, недемократичних країн Півдня, насамперед КНР. Водночас це не заважає трьом зазначеним державам розвивати співробітництво у рамках ще одного неформального міждержавного об'єднання БРІКС, куди, окрім вищезгаданих країн, входять також Російська Федерація і КНР. Перший установчий саміт БРІК (тоді ще без ПАР) відбувся 2009 р., де лідери держав заявили про бажання перетворити свою стрімко зростаючу економічну владу на більший геополітичний вплив. Через швидкий розвиток та великі розміри цих країн, за оцінками експертів, вони разом можуть досягти об'єднаного обсягу економіки сучасних розвинених країн 2050 р.

Зростання взаємозалежності між окремими міжнародними акторами підірвало закладену післявоєнним порядком концентрацію глобальної влади на

базі ООН і зумовило розпорошення владних структур на міжнародному рівні. Підйом таких країн, як КНР, Індія чи Бразилія, докорінно змінив “топографію влади” та вичерпав проект “трансатлантично керованого мультилатеризму” [8, с. 59]. Для вирішення глобальних проблем такі ексклюзивні ціннісні спільноти, як G8, є занадто малі, а такі “роздуті” конгломерати, як G20 – ще занадто “молоді” і “різношерсті” у відношенні інтересів представлених там країн. Водночас новоутворені групи і коаліції країн, що розвиваються, та порогових країн – це не лише реакція на очевидний дисбаланс у світовій системі. Вони відіграють ключову роль у реформуванні універсальних глобальних структур. Інтенсифікація формування груп і коаліцій зумовлює зростання складності мультилатеральних переговорних процесів. Якщо на початку створення міжнародного порядку після Другої світової війни ідея глобального урядування пропагувалася значною мірою під диктовку США, то сьогодні ми спостерігаємо не лише збільшення кількості, але й розмаїтості глобальних акторів. Відмінності в інтересах значною мірою ускладнили процес вироблення компромісів щодо актуальних проблем міжнародної політики, які ще й до того ускладнились загостренням конфронтації “Північ–Південь”. Поширення неформальних, плинних коаліцій в середовищі насамперед “південних” країн демонструє, що ефективно переслідування своїх специфічних і часто відмінних інтересів вони пов’язують передусім з цими гнучкими альянсами інтересів, а не з безконтурним громіздким, всеохоплюючим форумом країн Півдня на кшталт “Групи 77” чи “Групи 110”. З огляду на такі підривні для глобального універсалізму фрагментаційні процеси завданням міжнародної спільноти, насамперед розвинутих держав світу, є скерування їх у русло реформування існуючих структур глобального урядування з урахуванням інтересів нових міждержавних коаліцій. Нові групи інтересів значно розширили можливості впливу країн що розвиваються, які до того виступали радше в ролі покірних виконувачів правил, встановлених розвинутими державами. У цьому відношенні їхні досягнення можна трактувати не як внесок до більшого партикуляризму, а навпаки – як вклад до більшого універсалізму міжнародних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Manz F.* Allianzen und Gruppen im multilateralen System // IPG 2/2007. / F. Manz. – S. 25.
2. *Hurrell Andrew* Hegemony, liberalism and global order: what space for would-be great powers? // *International Affairs* 82 (2006) 1 / A. Hurrell. – P. 2.
3. *Higgot Richard* Multilateralism and the limits of global governance // English, John/ Thakur, Ramesh & Cooper, Andrew (ed.): *Reforming from the Top. A Leader’s 20 Summit*. United Nations University Press. – Tokyo/New York/Paris 2005. – P. 72-96.
4. South Centre (2006): *Comparative Assessment of Developing Country Participation in the Governance of Global Economic Institutions*, 2006, Singapore.

5. *Hugueney Clodoaldo*. The G-20: Passing phenomenon or here to stay? // Dialogue on Globalization Briefing Papers / C. Hugueney. – Berlin, 2004.
6. *Bernal Luisa* et al. South-South Cooperation in the Multilateral Trading System: Cancun and Beyond // South Centre TRADE Working Paper No. 21, Mai 2004.
7. *Wahl Peter* G8: PR-Show oder Weltregierung? Weltwirtschaftsgipfel und Globalisierung // ATTAC Basis Texte 21. P. Wahl. – Hamburg, 2006.
8. *Messner Dirk* Machtverschiebungen im internationalen System: Global Governance im Schatten des Aufstiegs von China und Indien // Stiftung Entwicklung und Frieden /Institut für Entwicklung und Frieden (Hrsg.); Globale Trends / D. Messner. – Frankfurt am Main, 2006, S. 45-60.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2011

Прийнята до друку 05.04.2011

EFFECTS OF INTERGOVERNMENTAL GROUPS AND ALLIANCES ON UNIVERSAL MULTILATERALISM OF MODERN WORLD SYSTEM

Kostyantyn Polishchuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine, tel. (032) 239-41-32,
e-mail:kostjazou@yahoo.com*

This article analyses establishing processes of different intergovernmental groups alliances, clubs, forums and their impact on solution-capacity of actual global problems in the light of universal character of multilateral world system. It considers institutionalization of some intergovernmental groups (so-called “G-World”), pluralisation of global players and bigger impact of developing countries on implementation of international decisions. This research is made on the base of analysis of main intergovernmental structures and is particularly urgent because of recent aggravation of “North-South-problem” and necessary reformation of present decision-making mechanisms.

Key words: multilateralism, global governance, “G-World”, G8, G20, G77, “North-South-problem”, ad hoc coalitions, universality, plurality.

**ВЛИЯНИЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫХ ГРУПП И
ОБЪЕДИНЕНИЙ НА УНИВЕРСАЛЬНЫЙ МУЛЬТИЛАТЕРИЗМ
СОВРЕМЕННОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ СИСТЕМЫ**

Константин Полищук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина, тел.. (032) 239-41-32,
e-mail: kostjazou@yahoo.com*

Проанализированы процессы формирования в международной среде различных групп, альянсов, клубов, форумов государств и их влияние на разрешение актуальных глобальных проблем в контексте универсального мультилатерального характера современной международной системы. Рассмотрены особенности институционализации отдельных межгосударственных объединений, формирования так называемого “G-мира” (*G-world*), плюрализации системы актеров мировой политики, увеличения роли развивающихся стран при разработке и реализации международно-политических решений. Исследование осуществлено на основании анализа структур ведущих межгосударственных объединений и особенно актуально ввиду обострения проблематики “Север–Юг” и необходимости реформирования существующих механизмов принятия глобальных политических решений в современном мире.

Ключевые слова: мультилатеризм, глобальное управление, “G-мир”, G8, G20, G77, проблематика “Север–Юг”, коалиции *ad hoc*, универсализм, плюрализм.